

نظام موضوعات فقه
فضای مجازی

System of jurisprudential
Issues of Cyberspace

سرشناسه	: حسنی، ابوالحسن، ۱۳۴۸-
عنوان و نام پدیدآور	: نظام موضوعات فقه فضای مجازی = System of jurisprudential issues of cyberspace / تهیه‌کننده ابوالحسن حسنی؛ ناظران علمی رضا حاج حسینی، سیدامیر سخاوتیان؛ [برای] دفتر مطالعات اسلامی و ارتباطات حوزوی مرکز ملی فضای مجازی
مشخصات نشر	: تهران: پژوهشگاه فضای مجازی، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۵۵ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۹۸۹۸۸-۸-۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
موضوع	: فضای مجازی (فقه) (Cyberspace (Islamic law فضای مجازی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام Cyberspace -- Religious aspects -- Islam
شناسه افزوده	: حاج حسینی، رضا، ۱۳۶۴-، ناظر
شناسه افزوده	: سخاوتیان، سیدامیر، ۱۳۵۹-، ناظر
شناسه افزوده	: پژوهشگاه فضای مجازی
شناسه افزوده	: دفتر مطالعات اسلامی و ارتباطات حوزوی
رده بندی کنگره	: BP۱۹۸/۶
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۳۷۹
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۸۲۶۳۴۰
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: فیپا

عنوان: نظام موضوعات فقه فضای مجازی
پدیدآورندگان: ابوالحسن حسنی
ناظران علمی: رضا حاج حسینی - دکتر سید امیر سخاوتیان
طراح جلد: سید مصطفی شفیعی
صفحه آرا: مجید انجیرانی
انتشارات: پژوهشگاه فضای مجازی
نوبت چاپ: اول
سال و شماره: ۱۴۰۰/۰۰۴
شمارگان:
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۸۹۸۸-۸-۸
قیمت:

حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به مرکز ملی فضای مجازی است و استفاده از مطالب آن صرفاً با ذکر مأخذ بلامانع است.

محتوای انتشار یافته در این اثر، الزاماً بیانگر دیدگاه مرکز ملی فضای مجازی نمی‌باشد.

فهرست

سخن نخست.....	۶
مقدمه.....	۸
۱ بخش اول: مبانی فقه فضای مجازی	۱۹
۱,۱ فصل اول: مبادی تصویری فقه فضای مجازی.....	۱۹
۱,۲ فصل دوم: مبادی تصدیقی فقه فضای مجازی.....	۱۹
۱,۳ فصل سوم: مبانی هستی‌شناختی فقه فضای مجازی.....	۲۰
۱,۴ فصل چهارم: مبانی انسان‌شناختی فقه فضای مجازی.....	۲۰
۱,۵ فصل پنجم: مبانی ارزش‌شناختی.....	۲۲
۱,۶ فصل ششم: مبانی روش‌شناختی فقه فضای مجازی.....	۲۲
۱,۷ فصل هفتم: موضوع‌شناسی فقهی فضای مجازی.....	۲۴
۱,۸ فصل هشتم: موضوع‌شناسی مسایل مربوط به انسان در مواجهه با فضای مجازی.....	۲۶
۲ بخش دوم: کلیات فقه فضای مجازی	۳۳
۲,۱ فصل اول: اهداف و مقاصد کلی شریعت در حوزه‌ی فضای مجازی.....	۳۳
۲,۲ فصل دوم: سیاست‌ها در حوزه‌ی فقه فضای مجازی.....	۳۵
۳ بخش سوم: قواعد فقهی فضای مجازی	۳۸
۳,۱ فصل اول: اصول.....	۳۸
۳,۲ فصل دوم: قواعد فقهی اثباتی.....	۴۰
۳,۳ فصل سوم: قواعد سلبی در حوزه‌ی فضای مجازی.....	۴۲
۴ بخش چهارم: مسائل فقهی فضای مجازی	۴۳
۴,۱ فصل اول: مسایل فقهی امنیت و فضای مجازی.....	۴۳
۴,۲ فصل دوم: مسایل فقهی تبلیغات (تجاری و غیر تجاری).....	۴۴
۴,۳ فصل سوم: مسایل فقهی سیاست و فضای مجازی.....	۴۵
۴,۴ فصل چهارم: مسایل فقهی فرهنگ و فضای مجازی.....	۴۶
۴,۵ فصل پنجم: مسایل فقهی خبررسانی در فضای مجازی.....	۴۷
۴,۶ فصل ششم: فقه الاخلاق و فضای مجازی.....	۴۸
۴,۷ فصل هفتم: فقه جنسیت.....	۴۸
۴,۸ فصل هشتم: مسایل فقهی فعالیت‌های فنی در فضای مجازی.....	۴۹
۴,۹ فصل نهم: مسایل فقهی اقتصاد و فضای مجازی.....	۵۰
۴,۱۰ فصل دهم: حقوق و قضا در فضای مجازی.....	۵۲

سخن نخست

فضای مجازی زیست بومی است که همزمان با توسعه فزاینده خود، اندیشه حاکم و فرهنگ ممزوج با آن را نیز منتشر می‌کند. جریان تولید اندیشه و پویایی های تمدنی حاصل از فضای مجازی، بر کاربرد غلبه پیدا می‌کند و می‌تواند هویت او را متحول، متکامل یا متزلزل کند.

لکن از منظری دیگر، فضای مجازی موانع فضای واقعی را در ابلاغ جهانی پیام وحی کاهش داده و بدلیل تنوع نمادهای آن، در اشکال مختلف تصویری، پویانمایی، آواتارها و موارد مشابه از قاصریت بیان کلامی و نوشتاری کاسته و فرصت کم نظیری در تبلیغ دین و پردازش کلام وحی در تکامل ادراکی انسان‌ها فراهم کرده است.

بدیهی است در مواجهه فعالانه و فرصت محور با چنین پدیده‌ای، آنچه که اولویت پیدا می‌کند، اندیشه حاکم بر آن است. اندیشه‌ای که علاوه بر وحیانی بودن، سعادت دنیا و آخرت انسان را مد نظر داشته و جزء جزء حرکت انسان را در راستای غایتی بزرگ و روحانی برنامه‌ریزی نماید. اندیشه‌ای که به فضای مجازی تعالی بخشیده و ایده‌های ناب برای تولید فضای مجازی پیشرفته، سالم و مفید داشته باشد. این اندیشه که جز در اسلام و آموزه‌های اهل بیت علیهم‌السلام قابل جستجو نیست، دقیقاً نقطه قوت و دست برتر حکومت اسلامی در ارائه فضای مجازی مطلوب به مسلمانان و مستضعفان جهان است. مرکز ملی فضای مجازی با عنایت به اهمیت این مسئله، «دفتر مطالعات اسلامی و ارتباطات حوزوی» را که وابسته به پژوهشگاه فضای مجازی می‌باشد، در شهر مقدس قم راه‌اندازی کرده و در تلاش است تا از این طریق بتواند اندیشمندان و عالمان دینی را در فرآیند تصمیم‌گیری‌های کلان در حوزه فضای مجازی دخالت داده و زمینه را برای ورود نظامند حوزه به عرصه‌های سیاستگذاری نظام فراهم آورد.

یکی از اقدامات دفتر مطالعات اسلامی از بدو شکل‌گیری تاکنون، تدوین گزارش‌های علمی در زمینه مطالعات اسلامی فضای مجازی است. این گزارش‌ها تلاش می‌کنند تا از یکسو، بستری برای آشنایی هرچه بیشتر فضلاء و اندیشمندان حوزوی با پدیده‌ها و اقتضائات عصر فضای مجازی و تاثیرات آن بر ساحت‌های مختلف حیات انسانی فراهم نموده و از سوی دیگر مسئولین و سیاستگذاران فضای مجازی کشور را با ابعاد دینی پدیده‌های دنیای مجازی آشنا ساخته و آن‌ها را در مسیر سیاستگذاری مبتنی بر فقه و شریعت یاری رساند.

سید ابوالحسن فیروزآبادی

دبیر شورای عالی و رئیس مرکز ملی فضای مجازی

مقدمه

مهم‌ترین تحول در زندگی بشر در قرن بیست و یکم، پیدایش فضای مجازی است. در نیمه‌ی دوم قرن بیستم، بشر توانست عصر فضا را آغاز کند و بلافاصله بعد از آن به عصر الکترونیک و دیجیتال رسید. اما عصر فضای مجازی اساساً از سنخ دیگری است. عمق و گستره‌ی نفوذ و حضور این فناوری بر عرصه‌های مختلف حیات بشری بیش از حد تصور بوده؛ به حدی که اگر این فناوری با اختلالی کلی مواجه شود، زندگی بشری نه به عصر پیش از آن، بلکه به قرن‌ها پیش بازمی‌گردد. با اینکه این غرب بود که فضای مجازی را ایجاد کرد و چنین نهادهایی را در آن چید، اما این فضا به سرعت همه‌ی جهان را در هم نوردید و ملل دیگر به سرعت وارد این فضا شدند، بدون اینکه بدانند بستر اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، حقوقی و اخلاقی آن را مهیا کنند. در این فضا اشیاء و زمینه‌هایی ایجاد شد که بخش بزرگی از فعالیت‌های بشری را به سوی خود کشید. بسیاری از امور فضای زندگی واقعی در آن شبیه‌سازی شد و امور بسیاری در آن به عنوان «اشیاء» دارای کاربرد در زندگی انسان تعریف شدند. با وجود اینکه دولت‌های جهان ناچار شده‌اند از فضای مجازی را در کشور خود توسعه دهند، اما این توسعه‌ها غالباً بدون توجه به زیرساخت‌های فلسفی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی آن بود. در ایران نیز چنین بوده است و هنوز تحلیل‌های دقیقی از فضای مجازی، مسایل مربوط به آن‌ها بر اساس مبانی اسلامی وجود ندارد، در حالی که درگیری با این موضوع بسیار زیاد است.

فضای مجازی چیست و چرا در زندگی انسان امروزی تا این حد اهمیت یافته است؟ فضای مجازی فضایی در برابر فضای واقعی نیست؛ بلکه در برابر فضای فیزیکی است. فضای مجازی در بستری فیزیکی به نام اینترنت قوام یافته است. در سطح فضای فیزیکی، در اینترنت چیزی جز جریان‌های الکتریکی یا امواج الکترومغناطیسی وجود ندارد. اما قطعاً جریان‌های الکتریکی اشیاء مجازی نیستند. نسبت شیء مجازی به جریان‌های الکتریکی

نظیر نسبت سخن به امواج صوتی است. گرچه بدون امواج صوتی، سخن ایجاد نمی‌شود؛ اما جنس سخن اساساً از سنخ دیگری است. حتی واج‌ها، که به خودی خود بر معنایی دلالت ندارند، از جنس صوت نیستند. برای نمونه، واجی مانند «ب» را افراد مختلف با اصوات نایکسان بیان می‌کنند و این نایکسانی را در صدای زیر یک زن و صدای بم یک مرد به راحتی می‌توان تشخیص داد؛ اما هر دو «ب» اند. بنابراین، گرچه «ب» تنها با صوت قابل ادا است، اما از جنس صوت نیست. نسبت شیء مجازی با جریان‌های الکتریکی و امواج الکترومغناطیسی چنین نسبتی است.

می‌توان یک سطح از فضای فیزیکی فاصله گرفت و به فضای صنعت دیجیتال وارد شد. در فضای صنعت دیجیتال، با صفرها و یک‌هایی مواجه خواهیم شد. این صفرها و یک‌ها، به صورت مجموعه‌ای از داده‌ها سامان می‌یابند و این داده‌ها زیرساخت اشیاء مجازی‌اند. اما باز نمی‌توان گفت که داده‌ها اشیاء مجازی‌اند و حتی داده‌هایی کاملاً متفاوت ممکن است اشیایی همسان در فضای مجازی ممکن است ایجاد کنند. شاید بتوان نسبت داده‌ها با اشیاء مجازی را نظیر نسبت واج‌ها با سخن دانست. گرچه سخن از واج‌ها ایجاد می‌شود، اما این سخن است که می‌تواند به معنا دلالت کند و معنا را انتقال دهد و واج چنین نمی‌کند. بنابراین، شیء مجازی را تنها در سطح فضای مجازی می‌توان بازشناخت.

اما فضای مجازی چیست؟ تحلیل فلسفی ماهیت این فضا مناسب برای این مقدمه نیست؛ اما با نگاهی به کارکردهای آن می‌توان تصویری مناسب از آن به دست آورد. از مهم‌ترین ویژگی‌های فضای مجازی این است که یک فضای ارتباطی، در گسترده‌ترین معنای ارتباطات است، از یک گفتگوی ساده‌ی دو نفره تا یک محیط آموزشی تا فضای تعاملات اقتصادی و مجادلات سیاسی. فضای مجازی یک محیط کار است و البته محیط کار بودن آن چیزی بیش از فضای ارتباطی بودن است. فضای مجازی یک محیط

شخصی برای کارهای شخصی و ذخیره‌ی اطلاعات و نیز بازی‌های تک‌نفره نیز هست. فضای مجازی عرصه‌ی انواع جنگ‌ها و فعالیت‌های خرابکارانه نیز است. ویژگی مهم دیگر فضای مجازی این است که این فضا در مقایسه با فضای طبیعی بسیار رؤیایی است. کاربرد در آنجا کارهایی می‌کند که اساساً در فضای طبیعی تاممکن است. در فضای مجازی، مرزهای زمان و مکان درنور دیده می‌شود؛ سرویس دهنده در آنجا می‌تواند سرویس‌هایی ارائه دهد که در فضای واقعی چیزی جز رؤیا نیست و کاربر نیز می‌تواند کارهایی کند که در فضای واقعی رؤیا است و حتی می‌تواند از سرویس دهنده‌ها فراتر رود. نکته‌ی جالب اینجاست که کاربر در مواجهه با فضای مجازی چنان است که انگار در فضای حقیقی است و اگر زیاد در فضای مجازی فعالیت کند، در فضای واقعی احساس تنگنا می‌کند. ارتباط با فضای مجازی از طریق سخت‌افزارهایی است که در اختیار کاربر است. از میان ابزارها، ابزارهای خروجی و ورودی برای این تحلیل مهم‌ترند. البته در اینجا مراد از ابزارهای خروجی، هر ابزاری است که اطلاعات را به کاربر نمایش می‌دهد، مانند نمایشگر تصویری. هم‌چنین، مراد از ابزارهای ورودی همه‌ی ابزارهایی است که کاربر با آن اطلاعاتی را به فضای مجازی ارسال می‌کند، مانند صفحه‌کلید. هر کاربر یک سیستم ورودی-خروجی دارد که با آن با فضای مجازی مرتبط می‌شود. در واقع، فضای مجازی در فاصله‌ی میان سیستم‌های ورودی-خروجی ایجاد می‌شود، اما نه فاصله‌ی مکانی میان آن‌ها، بلکه «فاصله» ای به یک معنای مجرد بیشتر شبیه است. فضای مجازی میان نمایشگرها است، اما وقتی انسان‌ها با آن مواجهه دارند. ارتباط کاربر با این فضای مجازی و اشیاء مجازی ارتباطی زنده و واقعی است.

فضای مجازی در ارتباط با حیات انسانی از چند جهت مؤثر واقع شده است. از سویی شیوه‌ی زندگی را تغییر داده و شیوه‌هایی از زندگی ایجاد کرده است که برای گذشتگان نه چندان دور جز به عنوان سحر و جادو قابل تعریف نبود. شدت تغییری که فضای مجازی

در زندگی انسان امروز ایجاد کرده، به حدی است که در حد تغییر سنت‌ها می‌توان از آن یاد کرد. فضای مجازی، در کنار ابزار دیگر از سویی موجب پیدایش سنت‌های جدیدی را در زندگی انسانی شده و از سویی دیگر سنت‌های سرزمین‌های دوردست را به هم معرفی کرده و البته موجبات تسلط برخی از سنت‌ها به برخی دیگر را فراهم کرده است.

عواملی در فضای مجازی که موجب تغییر شیوه‌ی زندگی شده است می‌توان به موارد

زیر اشاره داشت:

۱) امکان ارتباطات میان فردی صوتی تصویری با حذف فواصل زمانی مکانی: این ارتباطات با ابزارهایی چون شبکه‌های اجتماعی یا پست‌های الکترونیکی شکل‌های مختلفی پیدا کرده‌اند.

۲) تغییر اساسی در زبان با ایجاد واقعیت‌های عجیب جدید: تغییرات زبانی ناشی از فضای مجازی شکل‌های مختلفی دارند، مانند توسعه‌ی حوزه‌ی مصداقی واژگان، وضع معانی جدید از فضای مجازی برای واژگان گذشته یا حتی وضع واژگان جدید و در نهایت ایجاد ترکیبات جدیدی که برای گذشتگان هیچ معنایی افاده نمی‌کند. ترکیب ساده‌ای مانند «این بازی را نصب کن» نه تنها برای پیشینیانی چون سعدی و فردوسی، بلکه برای متأخرانی چون دهخدا، دکتر معین و شهریار نیز چیزی جز قطاری از کلمات نامربوط نیست. این جدا از معنای کدهای برنامه‌نویسی است که اساساً زبان‌های معمول کاملاً متفاوت است.

۳) ایجاد میدان‌هایی جدید برای افعال معمول انسانی: برای نمونه افعالی چون بازی کردن یا نوشتن یا انتشار یک متن مکتوب و مانند آن‌ها در این میدان جدید صورتی یافته که اساساً در زندگی پیش از فضای مجازی قابل درک نبود. فرض کنید یک انسان صد سال پیش چنین حرکاتی را می‌دید: حرکات نویسنده‌ای که مقاله‌اش را در لپ‌تاپ تایپ می‌کند، حرکات نوجوانی که در حال یک بازی مهیج رایانه‌ای است یا به ویژه حرکات فردی

در خیابان که با بلوتوثی در گوشش با کسی با صدای بلند صحبت می‌کند. طبیعی است که از نظر فرد صد سال پیش این انسان‌ها جز دیوانگانی بیش نیستند و اگر آن فرد بتوان فهماند که پشت این حرکات معنایی است زندگی امروزی را چیزی جز سحر نخواهد دید. (۴) پیدایش اشیایی جدید در زندگی انسانی: اشیاء مجازی نه فیزیکی اند و نه ماوراء طبیعی و حتی در فضای مجازی با «اشیایی» مواجه‌ایم که نمی‌دانیم آیا می‌توانیم به آن‌ها «شیء» اطلاق کنیم یا نه، به عنوان مثال ساده، آیا نشان‌گر موشواره شیء است یا نه؟ ابزارهایی که به متن بیشتر شبیه‌اند تا به ابزار، اما ابزارند. همچون متن با نوشتن ایجاد می‌شوند و قابل نسخه‌برداری و تکثیرند، اما کاربر آن‌ها را نمی‌خواند، بلکه آن‌ها را به کار می‌برد.

(۵) تحول فوق‌العاده در مقولات اساسی زندگی اجتماعی: مقولاتی چون سیاست، اقتصاد، فرهنگ، امنیت، تفریح، دانش، بهداشت و حتی مقولاتی چون ارتباطات میان فردی، خانوادگی، جرم، جنگ و تهدید با پیدایش فضای مجازی تغییرات اساسی یافتند. برای ارتباطات میان فردی، فضایی به نام «پی‌وی» (فضای خصوصی) تعریف شد. صله‌ی رحم در گروه‌های فامیلی در بستر پیام‌رسان‌ها صور جدیدی یافت که اساساً پیشتر قابل تصور نبود. نوشتن با حروف انگلیسی در میان همه‌ی ملل مرسوم شد. حمله‌ی اتمی استاکس‌نت در بستر فضای مجازی ممکن شد. فضای مجازی مسایل پورنورا به شدت گسترش داده و عمومی کرد. سرعت رشد شایعات، گردش اطلاعات، فضای معاملات و بازارهای جدید و مانند آن‌ها در فضای مجازی ایجاد شد.

(۶) پیدایش مشاغل جدید: فضای مجازی و اشیاء مرتبط با آن موجب پیدایش مشاغل متنوع و بسیاری در جهان شد؛ مانند برنامه‌نویسی، اینفلوئنسری (تأثیرگذاری) در شبکه‌های اجتماعی، خدمات مختلف فضای مجازی و مانند آن‌ها.

(۷) تحول در وضع عمومی بهداشتی و پزشکی: فضای مجازی موجب پیدایش بیماری‌هایی مانند اعتیاد به اینترنت شده و در هوش عاطفی، هوش هیجانی، هوش

معنوی و دیگر ابعاد هوش تأثیر منفی گذاشته است یا در گسترش بیماری‌های ناشی از عدم تحرک، چشم، ستون فقرات و مثانه نقش روشنی دارد.

۸) و تحول در امور دیگر.

با توجه به چنین تحول‌هایی در شیوه‌ی زندگی، جوامع مختلف خود را ناچار از تدوین سنن جدیدی برای زندگی دیدند و البته به صورت ارتکازی و شاید تا حد زیادی ناخودآگاه سننی نیز در جوامع مختلف شکل گرفت. بشر امروز یا سازنده‌ی فضای مجازی است یا به آن پرتاب شده و ناچار در فضای آن می‌زید. بشری که سازنده‌ی فضای مجازی است، تا حد زیادی در ساخت این سنن نقش دارد یا دست کم پیش‌بینی‌های لازم درباره‌ی آن‌ها را دارد. اما جوامع شرقی، از جمله جوامع مسلمان، در ساختن فضای مجازی نقشی نداشته‌اند و بلکه اساساً محتوای غالب فضای مجازی و نحوه‌ی حضور آن در زندگی عمومی مردم چنان نیست که مسلمانان چندان رضایتی از آن داشته باشند. با این حال، سلطه‌ی فضای مجازی چنان است که همه‌ی جهان را، طوعاً و کرهاً، به درون خود کشید و آنان را ناچار کرد به زندگی پیوسته به فضای مجازی، دست کم به برخی از عناصر آن، تن دهند. به ندرت کسانی نیز یافت می‌شوند که خود را از فضای مجازی دور نگه داشته‌اند، اما به ناچار رهبانیت در پیش گرفته‌اند که سنتی مطرود در اسلام است: «لَا رَهْبَانِيَّةَ وَلَا سِيَّاحَةَ» (نه رهبانیت و نه دوری از شهرها). به همین جهت، تأثیر فضای مجازی در جوامع شرقی، اغلب ناخودآگاه یا بدون پیش‌بینی‌های لازم بوده و نیز با سنن پذیرفته شده‌ی پیشین تعارض دارد و این نکات موجب چالش‌های بسیاری در این جوامع شده است. با توجه به این نکات، می‌توان دریافت که بدون لحاظ شریعت در مواجهه با فضای مجازی، چه معضلاتی در دین‌داری ممکن است ایجاد شود. اما با مبانی فقه فردی امکان

شناخت مسایل گسترده‌ی این حوزه نبود و این درختواره در چارچوب فقه نظام نگارش شده است.

فقها علم فقه را با «علم به احکام شرعی فرعی از ادله‌ی تفصیلی آن‌ها» تعریف کرده‌اند. گرچه برخی در این تعریف قیودی را اضافه کرده‌اند؛ اما محور تعاریف همان عبارت است. هم چنین، گفته‌اند موضوع فقه افعال مکلفان است، البته از آن جهت که احکام خمس بر آن‌ها بار می‌شوند. احکام فرعی شرعی برای رفتارهای مکلف، نظم‌ی شرعی تعریف می‌کنند. با این بیان می‌توان نظر مشهور را چنین تقریر کرد که موضوع فقه نظم شرعی افعال مکلف است و فقیه می‌خواهد آن نظم شرعی را از ادله‌ی تفصیلی (یعنی قرآن، روایت و عقل) به دست آورد.

اما بر اساس این دیدگاه که فقه تئوری واقعی و کامل اداره‌ی انسان از گهواره تا گور است، موضوع فقه نیازمند تعمیم است. این تعمیم از دو جهت است. یک جهت، این است که نظم شرعی تنها برای رفتار مکلف نیست؛ مثلاً نظم شرعی برای ساختارهای اجتماعی یا سازمانی قابل تصویر است. با توجه به تصویری که از دین اسلام و سیطره‌ی تام آن بر همه‌ی شؤون بشری داریم، نظم شرعی حیات اقتضای آن را دارد که علاوه بر رفتارهای مکلف، ساختارهای اجتماعی و سازمانی نیز نظم شرعی بیابند. به هر حال، هر امری که صدور آن از انسان، منشأ ارادی داشته باشد، می‌تواند متعلق امر و نهی تکلیفی قرار گیرد. شاید بتوان واژه‌ی «ساخت‌های ارادی» را عنوان جامع مناسب برای این امور دانست. بر این مبنا، موضوع فقه ساخت‌های ارادی است از آن حیث که عبد باید در برابر رب خود تعبد داشته باشد؛ به تعبیر دیگر، از آن حیث که این ساخت‌ها شأنیت تعبد رب را دارند. با توجه به تعمیمی که از حوزه‌ی شریعت و نیز قلمرو فقه شد، گفتنی است لزوم نظم شرعی در همه‌ی سطوح حیات بشری، مستلزم الغای هر گونه نظم عرفی اعتبارها نیست؛ بلکه اقتضای آن این است که ملاک پذیرفتنی شدن نظم‌های عرفی چارچوب نظم شرعی است.

وظیفه‌ی فقیه بازنگاری شریعت، در زمینه‌ی واقعیتی است که خود فقیه در آن قرار دارد، آن چنان که به اندازه‌ی وسع بشری به حقیقت شریعت الهی نزدیک شود. بنابراین، موضوع شریعت محدود به فعل مکلف نیست، بلکه شامل همه‌ی ساخت‌های ارادی (اعم از فعل فردی، ساختارهای سازمانی، ساختارهای اجتماعی و هر ساخت ارادی دیگر) می‌شود. بالتبع، وقتی موضوع فقه نیز به همه‌ی ساخت‌های ارادی تعمیم می‌یابد. هدف فقه نیز به تبع توسعه‌ی موضوع، به تبیین نظم شرعی ساخت‌های ارادی به اندازه‌ی وسع بشری و چگونگی محقق ساختن این نظم تعمیم می‌یابد. انزال شریعت بدون مقدمات تکوینی نیست.

جهت دوم این است که نظم شرعی تنها با بیان احکام فرعی که صورت مقررات دارند، حاصل نمی‌شود. این تغییر بسیار اساسی بوده و نیازمند توجیه کافی است. می‌توان از خطاباتمانند «اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ» (الله را، که پروردگار من و شما است، بندگی کنید) دریافت که نسبت شارع و مکلف، نسبت ربّ و عبد است. در چنین نسبتی عبد برای افعالش معنایی و رای اطاعت می‌یابد. مثلاً چون ربّ رارحیم و رثوف به خود می‌بیند، اطاعت از او را می‌پذیرد یا چون درمی‌یابد که ربّ می‌خواهد او را به کمالی برساند، این اطاعت را ضروری می‌یابد. به هر حال، تنها برای مطیع به شمار آمدن و رهایی از مجازات نافرمانی، اطاعت نمی‌کند. در چنین وضعیتی فعل صادر از مکلف، اهمیتی از درجه‌ی دوم دارد. اراده‌ی عبد بی‌واسطه از معنای یاد شده متأثر است. اراده، در این منظر، نه به عنوان یک رفتار، بلکه به عنوان صور تعین و تطور نفس مورد نظر است. احکام فرعی مستقل از هم‌اند، اما نظم ساخت‌های ارادی درهم تنیده است و نمی‌توان نظم شرعی یکی را مستقل از ساخت‌های ارادی دیگر تعریف کرد. بنابراین، این نظم تنها با رعایت احکام فرعی حاصل نمی‌شود، بلکه نیازمند قواعدی است که جهت‌گیری‌های کلی زندگی شرعی را نشان دهد. این نکته مبنای مهمی برای طرح موضوع سیاست‌های شرعی در کنار احکام شرعی است.

با جایگزین کردن مفهوم «ساخت ارادی» به جای مفهوم «فعل مکلف» موضوع فقه توسعه‌ای می‌یابد. اما تغییر حاصل از این جایگزینی تنها در توسعه‌ی موضوع محدود نمی‌شود. مفهوم «ساخت ارادی» تمرکز موضوع را بر اراده برده که در رتبه‌ی پیش از فعل قرار دارد. فقیه با این توسعه باید در پی قواعدی باشد که اراده و تصمیم را بر اساس شریعت سامان می‌دهند. می‌توان گفت فقه دانشی است که در آن نظریه‌ی تصمیم شرعی ارایه می‌شود. روشن است که احکام شرعی یکی از عوامل، البته عاملی ضروری، برای تعیین حدود این‌گونه تصمیم‌گیری است؛ نه همه‌ی آن.

با یک مثال می‌توان تفاوت تصویر فقه از منظر مشهور و این منظر را دریافت. در تصویر مشهور از موضوع فقه، فضای مجازی یک پدیده است که در خارج پیدا شده است و مکلف به صور مختلفی ممکن است با آن مواجهه داشته و ناچار به انجام افعالی در رابطه با آن باشد. در نتیجه، کارویژه‌ی فقه فضای مجازی تبیین حکم شرعی افعالی است که ممکن است مکلف در مواجهه با فضای مجازی داشته باشد. اما در تصویر جدید، فضای مجازی که حاصل مجموعه‌ی بزرگی از فناوری‌ها و اعتبارات است، منجر به ساختارهای جدید اجتماعی شده و پایگاه‌ها، نقش‌ها، روابط، جبهه‌گیری‌ها و فعالیت‌های اجتماعی جدیدی، اعم از اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و... ایجاد کرده است. تبیین نظم شرعی برای این ساختارهای جدید اجتماعی، از مسایل فقه است. در نتیجه، کارویژه‌ی فقه فضای مجازی سه امر است: (۱) تبیین نظم شرعی ساختارهای ناشی از فضای مجازی؛ (۲) تبیین اصول و قواعد شرعی برای تصمیم‌گیری مکلف در مواجهه با فضای مجازی در جایگاه‌های مختلف او در نسبت با فضای مجازی دارد؛ (۳) مقررات شرعی که مکلف در نسبت با فضای مجازی باید رعایت کند.

شاید گفته شود که این ساختارها محصول فعل بشری است و باز با عنوان فعل می‌توان حکم این ساختارها را بررسی کرد. اما همین ساختارهای اجتماعی و سازمانی هستند که

به یک حرکت فیزیکی انسان معنایی داده و یک عنوان برای آن اعتبار می‌کنند. مثلاً تلنگر به چند دکمه در صفحه کلید، به خودی خود، تنها یک حرکت فیزیکی است. ساختارهای سازمانی و اجتماعی، در چارچوب فناوری فضای مجازی، برای این حرکت فیزیکی هویتی تعریف می‌کنند. در چنین ساختارهایی است که این فعل ممکن است یک پیام در شبکه‌ی اجتماعی، پرداخت پول، ایجاد یک شیء مجازی (مثلاً یک وبلاگ)، هک و مانند آن‌ها به شمار آید. آنگاه ساختارهای تقنینی یا فرهنگی با توجه به هویتی که برای موقعیت‌های گوناگون دو نفر اعتبار کرده‌اند، برای رفتار فیزیکی مزبور هویت‌های مختلفی مانند پرداخت ارتباط با خویشان، خرید جنس، سرقت، تخریب و مانند آن‌ها اعتبار می‌کنند. در واقع، افعال، فناوری و ساختارهای سازمانی و اجتماعی در یک تعامل پیچیده در تکوین یکدیگر نقش دارند و هر سه محصول قصد بشر بوده و بنا بر این، قصد آن‌ها مسئولیت‌آور است. بر این اساس، در چارچوب فقه نظام لازم می‌شود از فضای مجازی و پدیده‌های مربوط به آن تصویری بر اساس الگوهای مفهومی فقهی به دست آورد.

در این درختواره، موضوعات مربوط به فضای مجازی در چند بخش تدوین شده است. بخش اول، معرفی فقه فضای مجازی و برخی مسایل پیرامونی است. بخش دوم درختواره به شناسایی الگوهای مفهومی فقهی مربوط به فضای مجازی اختصاص دارد و موضوعاتی را برای تحقیق عرضه کرده تا از جوانب مختلف موضوعات مربوط به فضای مجازی بررسی شود. در بخش سوم مفهومی جدید به نام سیاست‌های کلان شرعی در عرصه‌ی فضای مجازی مطرح می‌شود. این عنصر جدید مقوم فقه نظام است و ملاکاتی برای تصمیم‌گیری شرعی در مواجهه با فضای مجازی به دست می‌دهد. در بخش چهارم اصول و قواعد فقهی مربوط به فضای مجازی بررسی می‌شود. بسیاری از این اصول و قواعد، فی حد نفسه اختصاص به فضای مجازی ندارند، اما با توجه به ویژگی‌های فضای مجازی این قواعد ممکن است صورت دیگری پیدا کنند و دست کم نحوه‌ی تطبیق این قواعد

بسیار متفاوت از فضای واقعی خواهد بود. در بخش پنجم به مسایل فرعی فضای مجازی توجه شده است، اما این توجه از منظر فقه نظام است و از این جهت، مسایل فرعی مطرح شده در این بخش باز متفاوت با نگاه فقه فردی به فضای مجازی است. در آخرین بخش به مسایل مربوط به مقام امتثال در فقه فضای مجازی توجه شده است. در نهایت این نکته گفتنی است که این درختواره تنها یک مقدمه است و در هر بخش با نگاه تخصصی می توان مسایل خرد فقهی را با دقت بسیار بیشتر تدوین کرد.

۱ بخش اول: مبانی فقه فضای مجازی

۱،۱ فصل اول: مبادی تصویری فقه فضای مجازی

۱،۱،۱ مجاز، واقعیت و حقیقت فضای مجازی و نسبت آنها با هم

۱،۲ فصل دوم: مبادی تصدیقی فقه فضای مجازی

۱،۲،۱ واقعی بودن افعال در فضای مجازی

۱،۲،۲ شمول احکام فقهی نسبت به افعال و

اعمال مکلفین در فضای مجازی

۱،۲،۳ جبر و اختیار و تکلیف مندی در فضای مجازی

۱,۳ فصل سوم: مبانی هستی‌شناختی فقه فضای مجازی

۱,۳,۱ مبحث اول: چیستی فقه فضای مجازی

۱,۳,۱,۱ تعریف فقه فضای مجازی

۱,۳,۱,۲ غایت فقه فضای مجازی

۱,۳,۱,۳ موضوع فقه فضای مجازی

۱,۳,۲ مبحث دوم: ویژگی‌های هستی‌شناختی فقه فضای مجازی

۱,۳,۳ مبحث سوم: سنخ‌شناسی (گونه‌شناسی) مسایل فقه فضای مجازی

۱,۳,۴ مبحث چهارم: ساختار فقه فضای مجازی

۱,۴ فصل چهارم: مبانی انسان‌شناختی فقه فضای مجازی

۱,۴,۱ مبحث اول: ابعاد وجودی انسان

۱,۴,۱,۱ فردی (فی نفسه)

۱,۴,۱,۱,۱ جسمی

۱,۴,۱,۱,۲ روحی و روانی

۱,۴,۱,۱,۳ ذهنی و فکری

۱,۴,۱,۲ اجتماعی (در نسبت با غیر)

۱,۴,۱,۲,۱ فرهنگی

۱,۴,۱,۲,۲ سیاسی

اقتصادی ۱،۴،۱،۲،۳

۱،۴،۲ مب‌حث دوم: انسان بیولوژیک

۱،۴،۲،۱ گفتار اول: تعریف و ویژگی‌های ماهوی انسان بیولوژیک با توجه به ابعاد وجودی انسان

۱،۴،۲،۲ گفتار دوم: پیشینه و تاریخ پیدایش مفهوم انسان بیولوژیک

۱،۴،۲،۳ گفتار سوم: اهداف طراحان و اثرگذاران در ایجاد انسان بیولوژیک

۱،۴،۲،۴ گفتار چهارم: آینده پژوهی انسان بیولوژیک

۱،۴،۲،۵ گفتار پنجم: وضعیت‌شناسی فقهی انسان بیولوژیک در آینده با توجه به ماهیت، پیشینه و آینده پژوهی

۱،۴،۳ مب‌حث سوم: انسان سایبری (ربات)

۱،۴،۳،۱ گفتار اول: تعریف و ویژگی‌های ماهوی انسان سایبری

۱،۴،۳،۲ گفتار دوم: پیشینه و تاریخ پیدایش مفهوم انسان سایبری

۱،۴،۳،۳ گفتار سوم: اهداف طراحان و اثرگذاران در ایجاد انسان سایبری

۱،۴،۳،۴ گفتار چهارم: آینده پژوهی انسان سایبری

۱،۴،۳،۵ گفتار پنجم: وضعیت‌شناسی فقهی انسان سایبری در آینده با توجه به ماهیت، پیشینه و آینده پژوهی

۱،۴،۴ مب‌حث چهارم: انسان سایبورگ (انسان نیمه ربات)

۱،۴،۴،۱ گفتار اول: تعریف و ویژگی‌های ماهوی انسان سایبورگ

۱،۴،۴،۲ گفتار دوم: پیشینه و تاریخ پیدایش مفهوم انسان سایبورگ

۱،۴،۴،۳ گفتار سوم: اهداف طراحان و اثرگذاران در ایجاد انسان سایبورگ

- ۱،۴،۴،۴ گفتار چهارم: آینده پژوهی انسان سایبورگ
- ۱،۴،۴،۵ گفتار پنجم: وضعیت شناسی فقهی انسان سایبورگ در آینده با توجه به ماهیت، پیشینه و آینده پژوهی

۱،۵ فصل پنجم: مبانی ارزش شناختی

- ۱،۵،۱ مبحث اول: رابطه بایدها و هستها
- ۱،۵،۲ مبحث دوم: نظام انتظارات از فقه فضای مجازی
- ۱،۵،۳ مبحث سوم: ارزش های پایه فقهی در فضای مجازی
- ۱،۵،۴ مبحث چهارم: تحلیل فقهی از ایمان و کفر در هویت مجازی
- ۱،۵،۵ مبحث پنجم: تحلیل فقهی از ثواب و گناه در هویت مجازی
- ۱،۵،۶ مبحث ششم: تحلیل فقهی از صواب و خطا در فضای مجازی

۱،۶ فصل ششم: مبانی روش شناختی فقه فضای مجازی

- ۱،۶،۱ مبحث اول: تقسیم روشها از حیث معرفتی
- ۱،۶،۱،۱ شناخت روش نقلی و تاریخی در فقه فضای مجازی
- ۱،۶،۱،۲ شناخت روش عقلی و فلسفی در فقه فضای مجازی
- ۱،۶،۱،۳ شناخت روش شهودی در فقه فضای مجازی

- ۱،۶،۱،۴ شناخت روش تجربی در فقه فضای مجازی
- ۱،۶،۲ مبحث دوم: تقسیم روش‌ها از حیث استدلال
- ۱،۶،۲،۱ شناخت روش استقرائی (تجربی) در فقه فضای مجازی
- ۱،۶،۲،۲ شناخت روش قیاسی (استنتاجی) در فقه فضای مجازی
- ۱،۶،۲،۳ شناخت روش لمی (استنتاجی) در فقه فضای مجازی
- ۱،۶،۲،۴ شناخت روش انی (استنتاجی) در فقه فضای مجازی
- ۱،۶،۳ مبحث سوم: تقسیم روش‌ها از حیث گردآوری اطلاعات
- ۱،۶،۳،۱ شناخت روش مشاهده در فقه فضای مجازی
- ۱،۶،۳،۲ شناخت روش کتابخانه‌ای در فقه فضای مجازی
- ۱،۶،۳،۳ شناخت روش نظرسنجی در فقه فضای مجازی
- ۱،۶،۳،۴ شناخت روش مصاحبه در فقه فضای مجازی
- ۱،۶،۴ مبحث چهارم: شناخت روش‌ها از حیث تحلیل داده‌ها
- ۱،۶،۴،۱ شناخت روش کلاسیک در فقه فضای مجازی
- ۱،۶،۴،۲ شناخت روش آماری در فقه فضای مجازی
- ۱،۶،۵ مبحث پنجم: شناخت روش‌ها از حیث دیدگاه
- ۱،۶،۵،۱ شناخت روش پدیدارشناسانه در فقه فضای مجازی
- ۱،۶،۵،۲ شناخت روش ساختارگرایانه در فقه فضای مجازی
- ۱،۶،۵،۳ شناخت روش هرمنوتیکی در فقه فضای مجازی

۱،۷ فصل هفتم: موضوع‌شناسی فقهی فضای مجازی

- ۱،۷،۱ مب‌بحث اول: لیست درختواره‌ای موضوعات
- ۱،۷،۲ مب‌بحث دوم: تعیین اولویت و سطوح موضوع‌شناسی در فقه فضای مجازی
- ۱،۷،۳ مب‌بحث سوم: ارتباط سنجی و تحلیل موضوعات فقه فضای مجازی
 - ۱،۷،۳،۱ تعریف و تعیین نسبت‌های مفهومی تحلیل
 - ۱،۷،۳،۲ نسبت‌های فقهی فضای مجازی و روابط چهارگانه
 - ۱،۷،۳،۲،۱ نسبت فقهی فضای مجازی و انسان
 - ۱،۷،۳،۲،۲ نسبت فقهی فضای مجازی و محیط زیست
 - ۱،۷،۳،۲،۳ نسبت فقهی فضای مجازی و جامعه
 - ۱،۷،۳،۲،۴ نسبت فقهی فضای مجازی و خدا
- ۱،۷،۴ مب‌بحث چهارم: تبیین موضوع در فقه فضای مجازی
 - ۱،۷،۴،۱ تعیین شاخصه‌های مصداق‌یابی
 - ۱،۷،۴،۱،۱ ضوابط تبیین شرایط تطبیق حکم بر واقع
 - ۱،۷،۴،۱،۲ ضوابط تبیین شرایط تضییق و تحصیل مصلحت
 - ۱،۷،۴،۲ تطبیق موضوع در فقه فضای مجازی
 - ۱،۷،۴،۳ تعیین شاخصه‌های قرار دادن یک موضوع فضای مجازی ذیل یک موضوع فقهی
 - ۱،۷،۴،۴ تعیین عنوان فقهی در یک موضوع فضای مجازی
 - ۱،۷،۴،۵ شرایط مؤثر بر تعیین عنوان فقهی در یک موضوع فضای مجازی

۱،۷،۴،۵،۱ فاعل

۱،۷،۴،۵،۲ ذات الموضوع (سوژه)

۱،۷،۴،۵،۳ متعلق

۱،۷،۴،۵،۴ زمینه (مانند عرصه‌ی خصوصی / عرصه‌ی عمومی)

۱،۷،۴،۵،۵ آثار

۱،۷،۴،۵،۶ قصد

۱،۷،۴،۵،۷ اعتبارات اجتماعی

۱،۷،۴،۵،۸ اعتبارات شرعی

۱،۷،۵ مب‌حث پنجم: نسبت عناوین فضای مجازی با عناوین فقهی

۱،۷،۵،۱ نسبت عناوین فنی فضای مجازی با عناوین فقهی

۱،۷،۵،۲ نسبت عناوین عرفی فضای مجازی با عناوین فقهی

۱،۷،۵،۳ نسبت عناوین حقوقی فضای مجازی با عناوین فقهی

۱،۷،۵،۴ نسبت عناوین مدیریتی و سیاست‌گذارانه‌ی فضای مجازی با عناوین فقهی

۱،۷،۶ مب‌حث ششم: تحول موضوع در فقه فضای مجازی

۱،۷،۶،۱ تغییرات فرهنگی جامعه و اثرگذاری بر فضای مجازی

۱،۷،۶،۲ تغییرات اقتصادی جامعه و اثرگذاری بر فضای مجازی

۱،۷،۶،۳ تغییرات سیاسی جامعه و اثرگذاری بر فضای مجازی

۱،۷،۶،۴ تغییر تکنولوژی ارتباطات و اثرگذاری بر فضای مجازی

۱،۷،۶،۵ تغییر مقتضیات زمان و مکان

۱,۷,۷ مب‌حث هفتم: طرق اثرگذاری شرایط بر عنوان

۱,۷,۷,۱ تحول فقهی موضوعات فضای مجازی ناشی از تحول ذاتی موضوعات

۱,۷,۷,۲ تحول فقهی موضوعات فضای مجازی ناشی از تحول عارضی
موضوعات

۱,۸ فصل هشتم: موضوع‌شناسی مسایل مربوط به انسان در مواجهه با فضای مجازی

۱,۸,۱ مب‌بحث اول: هویت انسان در فضای مجازی

۱,۸,۱,۱ هویت واقعی و غیرواقعی در فضای مجازی (چیستی و شاخص‌ها)

۱,۸,۱,۲ نسبت هویت انسان در فضای واقعی و هویت وی در فضای مجازی

۱,۸,۱,۳ تعدد هویت غیرواقعی مجازی

۱,۸,۱,۴ هویت نسبت‌های میان‌فردی در فضای مجازی (آشنا و غریبه، دوست
و دشمن، همراه و رقیب، رئیس و پایین‌دست، و...)

۱,۸,۱,۵ ارتباط و تعامل هویت و امنیت

۱,۸,۱,۶ هویت نهادهای مجازی (جامعه، شبکه، گروه، شبکه-رسانه،
بنگاه‌سخن‌پراکنی)

۱,۸,۱,۷ هویت سازمان مجازی

۱,۸,۱,۸ هویت انسان مجازی

۱,۸,۲ مب‌بحث دوم: انسان مجازی

- ۱،۸،۲،۱ اصل اولیه برای شبیه‌سازی انسان در فضای مجازی
- ۱،۸،۲،۱،۱ امکان و معنای حق و تکلیف برای انسان مجازی
- ۱،۸،۲،۱،۲ امکان و معنای حق و تکلیف در برابر انسان مجازی
- ۱،۸،۲،۱،۳ هوش مصنوعی در فضای مجازی
- ۱،۸،۲،۲ هویت برای هوش مصنوعی
- ۱،۸،۲،۲،۱ اشتراک و تفاوت هوش مصنوعی با ربات‌های مجازی و انسان مجازی
- ۱،۸،۲،۳ هویت ربات‌های مجازی
- ۱،۸،۳ مب‌بحث سوم: موضوع‌شناسی مسایل مربوط به ساخت‌های ارادی انسانی در مواجهه با فضای مجازی در فقه فضای مجازی
- ۱،۸،۳،۱ مبادی مطالعات فقهی ساخت ارادی انسانی در مواجهه با فضای مجازی
- ۱،۸،۳،۱،۱ تحلیل ساخت ارادی انسانی در مواجهه با فضای مجازی و انواع آن
- ۱،۸،۳،۱،۱،۱ رفتار
- ۱،۸،۳،۱،۱،۲ حالات روانی
- ۱،۸،۳،۱،۱،۳ روابط
- ۱،۸،۳،۱،۲ معیار تعریف هویت برای ساخت ارادی انسانی در مواجهه با فضای مجازی
- ۱،۸،۳،۱،۲،۱ از حیث اجتماعی
- ۱،۸،۳،۱،۲،۲ از حیث علمی
- ۱،۸،۳،۱،۲،۳ از حیث اخلاقی
- ۱،۸،۳،۱،۳ مؤلفه‌های ساخت ارادی انسانی در مواجهه با فضای مجازی
- ۱،۸،۳،۱،۳،۱ رفتارها

۱،۸،۳،۱،۳،۲ حالات روانی

۱،۸،۳،۱،۳،۳ روابط

۱،۸،۳،۱،۴ آگاهی و اراده در ماشین‌های هوشمند از منظر فقهی

۱،۸،۳،۱،۵ تعامل اراده و آگاهی ماشین‌های هوشمند با آگاهی و اراده‌ی انسان در پیدایش ساخت‌های ارادی در فضای مجازی و اثر آن در تحلیل‌های فقهی

۱،۸،۳،۲ موضوعیت ساخت ارادی انسانی در مواجهه با فضای مجازی در فقه

۱،۸،۳،۲،۱ ساخت ارادی انسانی در مواجهه با فضای مجازی به مثابه موضوع حکم وضعی

۱،۸،۳،۲،۲ ساخت ارادی انسانی در مواجهه با فضای مجازی به مثابه متعلق تکلیف

۱،۸،۳،۲ تحلیل رفتار انسانی در مواجهه با فضای مجازی از منظر فقهی

۱،۸،۳،۳،۱ تحلیل رفتار کاربری در مواجهه با فضای مجازی از منظر فقهی (اعم از رفتارهای جوارحی و ذهنی)

۱،۸،۳،۳،۲ تحلیل رفتار خدماتی در مواجهه با فضای مجازی از منظر فقهی (اعم از رفتارهای جوارحی و ذهنی)

۱،۸،۳،۳،۳ تحلیل رفتار مدیریتی در مواجهه با فضای مجازی از منظر فقهی (اعم از رفتارهای جوارحی و ذهنی)

۱،۸،۳،۳،۴ تحلیل رفتار سیاست‌گذارانه در مواجهه با فضای مجازی از منظر فقهی (اعم از رفتارهای جوارحی و ذهنی)

۱،۸،۳،۳،۵ تحلیل رفتار انسان مجازی، هوش مصنوعی و ربات در مواجهه با انسان واقعی از منظر فقهی

۱،۸،۴ مبحث چهارم: موضوع‌شناسی مسایل مربوط به ارتباطات در مواجهه با فضای مجازی در فقه فضای مجازی

۱،۸،۴،۱ تحلیل جامعه‌ی مجازی (شبکه‌ی روابط پیچیده و درهم تنیده با گروه‌هایی دارای هویت مجازی)

۱،۸،۴،۱،۱ تحلیل ساختار جامعه‌ی مجازی

۱،۸،۴،۱،۲ تحلیل عوامل بقا و زوال جامعه‌ی مجازی از منظر فقهی

۱،۸،۴،۱،۳ تحلیل هویت فردی و اجتماعی در جامعه‌ی مجازی از منظر فقهی

۱،۸،۴،۱،۴ تحلیل پایگاه و نقش در جامعه‌ی مجازی از منظر فقهی

۱،۸،۴،۱،۵ تحلیل تعامل جامعه‌ی مجازی با جامعه‌ی حقیقی از منظر فقهی

۱،۸،۴،۱،۶ تحلیل تعامل جوامع مجازی با یکدیگر از منظر فقهی

۱،۸،۴،۱،۷ معنا و امکان قدرت سیاسی و ولایت در جامعه‌ی مجازی از منظر فقهی

۱،۸،۴،۲ شبکه‌های اجتماعی

۱،۸،۴،۲،۱ تحلیل ساختار شبکه‌های اجتماعی (ساختار مبتنی بر پسند، نظر، دنبال‌کننده و ...)

۱،۸،۴،۲،۲ تحلیل عوامل بقا و زوال شبکه‌های اجتماعی از منظر فقهی

۱،۸،۴،۲،۳ تحلیل هویت فردی و اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی از منظر فقهی

۱،۸،۴،۲،۴ تحلیل هویت واقعی و غیرواقعی کاربر در شبکه‌ی مجازی از منظر فقهی

۱،۸،۴،۲،۵ تعامل شبکه‌های اجتماعی با جامعه‌ی حقیقی از منظر فقهی

۱،۸،۴،۳ گروه‌های مجازی (شبکه‌ی روابط ساده و هدف‌دار گروهی از کاربران در محیطی از فضای مجازی)

۱،۸،۴،۳،۱ انواع گروه‌های مجازی از منظر فقهی

۱،۸،۴،۳،۲ تحلیل هویت واقعی کاربر در گروه‌های مجازی از منظر فقهی

- ۱،۸،۴،۳،۳ ولایت در گروه‌های مجازی
- ۱،۸،۴،۳،۴ مقایسه‌ی ابزارهای ارتباطی در گروه‌های مجازی با گروه‌های واقعی از منظر فقهی
- ۱،۸،۴،۳،۵ تحلیل تعامل گروه‌های مجازی با گروه‌های حقیقی از منظر فقهی
- ۱،۸،۴،۴ بنگاه‌های سخن‌پراکنی (مراکز نشر متن، محصولات چندرسانه‌ای، خبر، وبلاگ، سایت، خبرگزاری، پیام‌رسان و ...)
- ۱،۸،۴،۴،۱ تحلیل ماهیت، هویت، اعتبار و انواع بنگاه سخن‌پراکنی مجازی از منظر فقهی
- ۱،۸،۴،۴،۲ مقایسه بنگاه‌های سخن‌پراکن مجازی و سخن‌پراکن‌های حقیقی (صدا و سیما، ماهواره و ...) از منظر فقهی
- ۱،۸،۴،۴،۳ تحلیل تعامل بین بنگاه‌های سخن‌پراکنی با گروه‌های مجازی، شبکه‌های اجتماعی، جامعه مجازی و کاربران از منظر فقهی
- ۱،۸،۴،۴،۵ شبکه - رسانه‌های مجازی (همانند: توییتر، اینستاگرام، تلگرام و ...)
- ۱،۸،۴،۵،۱ تحلیل ماهیت، هویت، انواع و اعتبار شبکه-رسانه‌های بالقوه و تفاوت شبکه-رسانه‌ها مجازی با شبکه‌های اجتماعی از منظر فقهی
- ۱،۸،۴،۵،۲ تحلیل تعامل شبکه‌رسانه‌های مجازی با بنگاه‌های سخن‌پراکنی از منظر فقهی
- ۱،۸،۴،۵،۳ تحلیل تعامل شبکه‌رسانه‌های مجازی با گروه‌های مجازی و تأثیر گروه‌های مجازی بر شبکه‌رسانه‌ها (باندبازی در شبکه‌های اجتماعی)
- ۱،۸،۴،۶ عناصر ارتباط معنایی در فضای مجازی
- ۱،۸،۴،۶،۱ ادبیات و اصطلاحات جدید ناشی از فضای مجازی
- ۱،۸،۴،۶،۲ علامت‌های معناشناختی فضای مجازی (هشتگ، ایموجی، استیکر) از منظر فقهی

۱,۸,۴,۷ تحلیل ارتباطات میان فردی در فضای مجازی از منظر فقهی (فضای مجازی به مثابه ابزار ارتباطی برای افراد حقیقی)

۱,۸,۴,۷,۱ تحلیل فضای تاریک وب

۱,۸,۴,۷,۱,۱ تحلیل ماهیت فضای تاریک وب

۱,۸,۴,۷,۱,۲ تحلیل هویت در فضای تاریک وب

۱,۸,۴,۷,۱,۳ تحلیل فعالیت، خدمات و سرویس فضای تاریک وب

۱,۸,۴,۷,۲ تحلیل واقعیت مجازی (و واقعیت افزوده)

۱,۸,۴,۷,۲,۱ تحلیل واقعیت مجازی (و واقعیت افزوده) و تعامل آن با واقعیت

۱,۸,۴,۷,۲,۲ تحلیل تأثیر واقعیت مجازی (و واقعیت افزوده) در روابط واقعی

۱,۸,۴,۷,۲,۳ تحلیل کاربردهای واقعیت مجازی (و واقعیت افزوده) از منظر فقهی

۱,۸,۵ مبحث پنجم: موضوع‌شناسی مسایل مربوط به افعال در مواجهه با فضای مجازی در فقه فضای مجازی

۱,۸,۵,۱ تحلیل افعال کاربران

۱,۸,۵,۲ فعالیت‌های علمی و پژوهشی

۱,۸,۵,۳ فعالیت‌های آموزشی

۱,۸,۵,۴ فعالیت‌های سرگرمی

۱,۸,۵,۵ رفتار امنیتی و ضدامنیتی (عملیات‌های نهادهای اطلاعاتی)

۱,۸,۵,۶ فعالیت‌های اقتصادی

۱,۸,۵,۶,۱ ارائه خدمات

۱,۸,۵,۶,۲ خرید و فروش محصولات فیزیکی

۱,۸,۵,۶,۳ خرید و فروش محصولات و کالاهای اعتباری مانند دامین، هاست، فیلترشکن و ...

۱,۸,۵,۶,۴ نسبت خرید و سرویس از منظر فقهی

۱,۸,۵,۶,۵ تبلیغات

۱,۸,۵,۶,۵,۱ مفهوم تبلیغات در فضای مجازی

۱,۸,۵,۶,۵,۲ تعامل تبلیغات با انواع ساختار مجازی

۱,۸,۵,۶,۵,۳ تبلیغات تجاری

۱,۸,۵,۶,۵,۴ تبلیغات سیاسی

۱,۸,۵,۶,۵,۵ تبلیغات فرهنگی و فکری

۱,۸,۶ مبحث ششم: موضوع‌شناسی مسایل مربوط به اشیاء در مواجهه با فضای مجازی در فقه فضای مجازی

۱,۸,۶,۱ تحلیل انواع اشیاء در فضای مجازی از منظر فقهی

۱,۸,۶,۲ تحلیل اشیاء واقعی مرتبط با فضای مجازی

۱,۸,۶,۳ تحلیل ماهیت شیء مجازی از منظر فقهی

۱,۸,۶,۴ شناخت بستر استقرار اشیاء مجازی

۲ بخش دوم: کلیات فقه فضای مجازی

۲،۱ فصل اول: اهداف و مقاصد کلی شریعت در حوزه‌ی فضای مجازی

۲،۱،۱ مبحث اول: ولایت حق و رفض باطل

۲،۱،۱،۱ هویت‌شناسی حق و باطل

۲،۱،۱،۲ نحوه‌ی تقابل حق و باطل

۲،۱،۱،۲،۱ ملاک حق و باطل در مقام ثبوت

۲،۱،۱،۲،۲ ملاک حق و باطل در مقام اثبات

۲،۱،۱،۲،۳ نسبت حق و باطل با زوج‌های ارزشی دیگر (حسن و قبح، مصلحت و مفسده، خیر و شر، سعادت و شقاوت)

۲،۱،۱،۳ ارتباط شناخت حق و باطل با فهم و امتثال شریعت

۲،۱،۱،۴ مفهوم ولایت حق و ابعاد و سطوح آن در فضای مجازی

۲،۱،۱،۵ شاخصه‌ها و جلوه‌های ولایت حق و ولایت باطل در فضای مجازی

۲،۱،۲ مب‌حث دوم: حفظ عقل

۲،۱،۲،۱ تبیین تعریف عقل و حفظ آن در فقه

۲،۱،۲،۲ شاخص‌های حفظ و تضييع عقل

۲،۱،۲،۳ تحليل شناختی میزان حفظ یا تضييع عقل در تعامل با فضای مجازی

۲،۱،۳ مب‌حث سوم: حفظ اصل دین

۲،۱،۳،۱ دین در مواجهه با فضای مجازی

۲،۱،۳،۲ تبیین حفظ اصل دین و مراد از «اصل دین» در مواجهه با فضای مجازی

۲،۱،۳،۳ شاخصه‌های حفظ و تضييع اصل دین بالحاظ وجود فضای مجازی

۲،۱،۴ مب‌حث چهارم: حفظ نظام

۲،۱،۴،۱ تحولات ناشی از پیدایش فضای مجازی در نظام فردی و اجتماعی حیات انسانی

۲،۱،۴،۲ اختلالات ناشی از فضای مجازی در نظام فردی و اجتماعی حیات انسانی

۲،۱،۴،۳ حفظ نظام (اجتماعی) به عنوان مصلحت شرعیه در فقه فضای مجازی

۲،۱،۴،۴ حفظ نظام فردی حیات به عنوان مصلحت شرعیه در فقه فضای مجازی

۲،۱،۴،۵ شاخصه‌های حفظ و تضييع نظام در تعامل با فضای مجازی

۲،۱،۵ مبحث پنجم: حفظ عرض

۲،۱،۵،۱ تحولات ناشی از پیدایش فضای مجازی در حفظ عرض

۲،۱،۵،۲ حفظ عرض مؤمن به عنوان مصلحت شرعیه در فقه فضای مجازی

۲،۱،۵،۳ شاخصه‌های حفظ و تضييع عرض محترمه در فضای مجازی

۲،۱،۶ مبحث ششم: حفظ اسرار

۲،۱،۶،۱ تحولات ناشی از پیدایش فضای مجازی در حفظ اسرار شخصی

۲،۱،۶،۲ حفظ سر مؤمن به عنوان مصلحت شرعیه در فقه فضای مجازی

۲،۱،۶،۳ شاخصه‌های حفظ و تضييع سر محترم در فضای مجازی

۲،۲ فصل دوم: سیاست‌ها در حوزه‌ی فقه فضای مجازی

۲،۲،۱ مبحث اول: جهانی‌سازی دعوت اسلام در حوزه‌ی فضای مجازی

۲،۲،۱،۱ تبیین سیاست کلان جهانی‌سازی دعوت اسلام با لحاظ اقتضائات فضای مجازی

۲،۲،۱،۲ شاخصه‌های توسعه و تضييق جهانی‌سازی دعوت اسلام (شاخصه‌های مناسب با هویت فضای مجازی)

۲،۲،۲ مبحث دوم: توسعه‌ی عزت در حوزه‌ی فضای مجازی

۲،۲،۲،۱ تبیین کسب، حفظ، توسعه و نمایش عزت به عنوان به عنوان سیاست کلان شرعی در حوزه‌ی فضای مجازی

۲،۲،۲،۲ سازمان عزت در جامعه‌ی مجازی از منظر فقهی

۲،۲،۲،۳ شاخصه‌های حفظ و تضييع عزت (شاخصه‌های مناسب با هويت
فضای مجازی)

۲،۲،۲،۴ مفهوم، امکان و شاخصه‌های استقلال در فضای مجازی

۲،۲،۳ مبحث سوم: سياست ايجاد شبکه‌های ولایي (جامعه‌ی دینی در
فضای مجازی: جامعه‌ی مجازی دینی)

۲،۲،۳،۱ تبیین سياست ايجاد جامعه‌ی مجازی دینی

۲،۲،۳،۲ شاخصه‌های جامعه‌ی مجازی دینی (شاخصه‌های دین‌مداری در
جامعه‌ی مجازی)

۲،۲،۳،۳ ولایت در فضای مجازی

۲،۲،۳،۴ معنا و امکان ولایت‌مداری در فضای مجازی

۲،۲،۳،۵ مراتب ولایت در فضای مجازی

۲،۲،۴ مبحث چهارم: سياست توسعه‌ی دین‌مداری در حوزه‌ی فضای مجازی

۲،۲،۴،۱ تبیین سياست توسعه‌ی دین‌مداری به عنوان سياست کلان شرعی در
حوزه‌ی فقه فضای مجازی

۲،۲،۴،۲ شاخصه‌های توسعه و تضييق دین‌مداری (شاخصه‌های مناسب با
هويت فضای مجازی)

۲،۲،۵ مبحث پنجم: سياست آسان‌سازی و زیباسازی دین‌مداری در حوزه‌ی
فضای مجازی

۲،۲،۵،۱ تبیین سياست آسان‌سازی و زیباسازی دین‌مداری به عنوان سياست
کلان شرعی در حوزه‌ی فقه فضای مجازی

۲،۲،۵،۲ شاخصه‌های توسعه و تضییق آسان‌سازی و زیباسازی دین‌مداری
(شاخصه‌های مناسب با هویت فضای مجازی)

۲،۲،۶ مبحث ششم: سیاست پرهزینه‌سازی و کم‌بهره‌سازی جبهه کفر و
نفاق در حوزه‌ی فضای مجازی

۲،۲،۶،۱ دلایل اعتبار پرهزینه و کم‌بهره‌سازی کفر و نفاق به عنوان سیاست
کلان شرعی

۲،۲،۶،۲ شاخصه‌های توسعه و تضییق پرهزینه و کم‌بهره‌سازی کفر و نفاق
(شاخصه‌های مناسب با هویت فضای مجازی)

۲،۲،۷ مبحث هفتم: امنیت فضای مجازی (فضای مجازی امن و ناامن)
و امنیت در فضای مجازی (امنیت کاربر و غیرکاربر در مواجهه با فضای
مجازی)

۲،۲،۷،۱ تحلیل مفهوم امنیت و تهدید فضای مجازی از منظر فقهی

۲،۲،۷،۲ تحلیل مفهوم امنیت و تهدید «در فضای مجازی» از منظر فقهی

۲،۲،۷،۳ ارتباط امنیت فضای مجازی و امنیت در فضای واقعی از منظر فقهی

۲،۲،۷،۴ انواع تهدید فضای مجازی و تهدید «در فضای مجازی» از منظر فقهی

۲،۲،۷،۵ ابعاد امنیت فضای مجازی و امنیت «در فضای مجازی» از منظر
فقهی

۲،۲،۷،۶ کارگزاران امنیت فضای مجازی و امنیت «در فضای مجازی» از منظر
فقهی و حدود شرعی تصمیم‌گیری آنان

۳ بخش سوم: قواعد فقهی فضای مجازی

۳،۱ فصل اول: اصول

۳،۱،۱ مبحث اول: تجری و انقیاد در حوزه‌ی فضای مجازی

۳،۱،۱،۱ اول: اقسام و مراتب انقیاد (خطا در انجام تکالیف فقهی در فضای مجازی)

۳،۱،۱،۱،۱ به اعتبار متعلق خطا (جهل به موضوع و لواحق آن، جهل به حکم)

۳،۱،۱،۱،۲ به اعتبار کیفیت خطا (جهل معذور نزد عقلا، جهل غیر معذور نزد عقلا)

۳،۱،۱،۱،۳ به اعتبار شخص خاطی (حاکمان، عالمان، عوام)

۳،۱،۱،۱،۴ به اعتبار ویژگی‌های خطا (کلان و خرد، قابل جبران و غیر قابل جبران)

۳،۱،۱،۲ دوم: اقسام تجری در حوزه‌ی تکالیف فضای مجازی

۳،۱،۱،۲،۱ به اعتبار سنخ قصد (به قصد خیانت، به غیر قصد خیانت)

۳،۱،۱،۲،۲ به اعتبار جایگاه متجری (حاکمان، گروه‌های مرجع، عوام)

۳،۱،۱،۳ حکم فقهی تجری و انقیاد

۳،۱،۱،۴ اثر کیفی تجری و انقیاد در حوزه‌ی فضای مجازی

۳،۱،۲ مبحث دوم: تزامم احکام در حوزه‌ی فقه فضای مجازی

۳،۱،۲،۱ اول: تعریف تزامم

۳،۱،۲،۲ دوم: اقسام تزامم در حوزه‌ی عمل فضای مجازی

۳،۱،۲،۳ سوم: شیوه‌ی مواجهه با تزامم در حوزه‌ی عمل فضای مجازی

۳،۱،۳ مبحث سوم: مسایل مربوط به مقام امتثال در فقه فضای مجازی

۳،۱،۳،۱ اول: مسایل کلی تفقه در مقام اجرا

۳،۱،۳،۱،۱ معنا و مبنای تفقه در مقام اجرا

۳،۱،۳،۱،۲ روش تشخیص مسایل و نیازهای عینی فضای مجازی

۳،۱،۳،۱،۳ روش عرضه‌ی احکام به مکلفان و ایجاد هماهنگی میان آنان

۳،۱،۳،۲ دوم: شواهد توسعه یا تضییق موضوع سیاست کلان شرعی

۳،۱،۳،۲،۱ جایگاه بحث از شواهد توسعه یا تضییق موضوع سیاست کلان شرعی

۳،۱،۳،۲،۲ اصول و روش‌های تشخیص شواهد توسعه یا تضییق موضوع سیاست

کلان شرعی

۳،۱،۳،۲،۳ مرجع تشخیص شواهد توسعه یا تضییق موضوع سیاست کلان شرعی

۳،۱،۳،۳ سوم: شواهد حفظ و تضییع مصالح

۳،۱،۳،۳،۱ جایگاه بحث از شواهد توسعه یا تضییق موضوع سیاست کلان شرعی

۳،۱،۳،۳،۲ اصول و روش‌های تشخیص شواهد حفظ یا تضییع مصلحت

۳،۱،۳،۳،۳ مرجع تشخیص شواهد حفظ و تضییع مصلحت

۳،۲ فصل دوم: قواعد فقهی اثباتی

۳،۲،۱ مبحث اول: اصول اولی در فقه رسانه‌های جمعی

۳،۲،۱،۱ اصول اولی ناشی از ذات موضوعات فضای مجازی

۳،۲،۱،۲ اصول ناشی از امری خارج از ذات موضوع «مانند نظم یا تسهیل»

۳،۲،۱،۳ اصول اولی عقلی، عقلایی و شرعی در فقه فضای مجازی

۳،۲،۱،۴ اصول موضوع شناختی در فقه فضای مجازی

۳،۲،۱،۵ اصول حکم شناختی در فقه فضای مجازی

۳،۲،۲ مبحث دوم: قواعد فقهی حوزه‌ی فضای مجازی

۳،۲،۲،۱ قواعد ایجاد مسئولیت در فضای مجازی

۳،۲،۲،۱،۱ تبیین قاعده‌ی «دعوت به خیر» بالحاظ اقتضائات فضای مجازی

۳،۲،۲،۱،۲ تبیین قاعده‌ی «وجوب امر به معروف و نهی از منکر» بالحاظ
اقتضائات فضای مجازی

۳،۲،۲،۱،۳ تبیین قاعده‌ی «وجوب نشر معارف دینی» بالحاظ اقتضائات فضای
مجازی

۳،۲،۲،۱،۴ تبیین قاعده‌ی «الزعیم غارم» (کسی که مسئولیت امری را می‌پذیرد،
ضامن انجام آن است) بالحاظ اقتضائات فضای مجازی

۳،۲،۲،۲ قواعد رفع مسئولیت در فضای مجازی

۳،۲،۲،۲،۱ تبیین قاعده‌ی الإحسان (ما علی المحسنین من سبیل) بالحاظ
اقتضائات فضای مجازی

۳،۲،۲،۲،۲ تبیین قاعده‌ی «عدم ضمان الامین» بالحاظ اقتضائات فضای مجازی

۳،۲،۲،۳ قواعد رفتارهای شبکه‌ای در فضای مجازی (جامعه‌ی مجازی مؤمنانه)

۳،۲،۲،۳،۱ قاعده‌ی اخوت بین مؤمنان با لحاظ اقتضائات فضای مجازی

۳،۲،۲،۳،۲ قاعده‌ی تعاون در خیر و برّ با لحاظ اقتضائات فضای مجازی

۳،۲،۲،۳،۳ قاعده‌ی وجوب تعظیم شعائر الهی با لحاظ اقتضائات فضای مجازی

۳،۲،۲،۳،۴ قاعده‌ی شورا و مشورت با لحاظ اقتضائات فضای مجازی

۳،۲،۲،۳،۵ قاعده‌ی المعروف عرفا کالمشروط شرطا با لحاظ اقتضائات فضای مجازی

۳،۲،۲،۳،۶ ملاک در تعمیم حسن و قبح فضای حقیقی به فضای مجازی

۳،۲،۲،۴ قواعد امنیت در فقه فضای مجازی

۳،۲،۲،۴،۱ تبیین قاعده‌ی «وجوب تولی» با لحاظ اقتضائات فضای مجازی

۳،۲،۲،۴،۲ تبیین قاعده‌ی «وجوب تبری» یا قاعده‌ی «برائت از کفار و مشرکان» با لحاظ اقتضائات فضای مجازی

۳،۲،۲،۴،۳ تبیین قاعده‌ی «حرمت عرض مؤمن» با لحاظ اقتضائات فضای مجازی

۳،۲،۲،۴،۴ قاعده‌ی حرمت اعانه بر اثم با لحاظ اقتضائات فضای مجازی

۳،۲،۲،۴،۵ قاعده‌ی حرمت إهانت المحترّات فی الدین با لحاظ اقتضائات فضای مجازی

۳،۲،۲،۴،۶ قاعده‌ی الزام المخالفین بما ألزموا به أنفسهم با لحاظ اقتضائات فضای مجازی

۳،۲،۲،۴،۷ قاعده‌ی جواز مقابله به مثل با لحاظ اقتضائات فضای مجازی

۳،۲،۲،۴،۸ تبیین ملاک در «تعمیم جرائم فضای حقیقی به فضای مجازی»

۳،۲،۲،۴،۹ تبیین ملاک برای جرم‌انگاری رفتارها در فضای مجازی

۳,۳ فصل سوم: قواعد سلبی در حوزه‌ی فضای مجازی

۳,۳,۱ تبیین قاعده‌ی نفی ضرر و شاخصه‌های تشخیص ضرر و وضع ضرری با لحاظ اقتضائات فضای مجازی

۳,۳,۲ تبیین قاعده‌ی نفی حرج و شاخصه‌های تشخیص حرج و وضع حرجی با لحاظ اقتضائات فضای مجازی

۳,۳,۳ تبیین قاعده‌ی نفی سبیل و شاخصه‌های تشخیص سبیل کفار با لحاظ اقتضائات فضای مجازی

۳,۳,۴ تبیین قاعده‌ی تقیه و شاخصه‌های تشخیص شرایط تقیه با لحاظ اقتضائات فضای مجازی

۳,۳,۵ تبیین قاعده‌ی اضطرار و شاخصه‌های تشخیص وضع اضطراری با لحاظ اقتضائات فضای مجازی

۳,۳,۶ تبیین قاعده‌ی الممتنع عادة کالممتنع حقیقة و شاخصه‌های تشخیص وضع امتناع عادی با لحاظ اقتضائات فضای مجازی

۳,۳,۷ تبیین قاعده‌ی الضرورات تبيح المحظورات و شاخصه‌های تشخیص ضرورت و محظور با لحاظ اقتضائات فضای مجازی

۳,۳,۸ تبیین قاعده‌ی المیسور لایسقط بالمعسور و شاخصه‌های تشخیص میسور و معسور با لحاظ اقتضائات فضای مجازی

۴ بخش چهارم: مسائل فقهی فضای مجازی

۴،۱ فصل اول: مسایل فقهی امنیت و فضای مجازی

۴،۱،۱ مبحث اول: امنیت فضای مجازی فضای مجازی امن و ناامن) و امنیت در فضای مجازی (امنیت کاربر و غیر کاربر در مواجهه با فضای مجازی)

۴،۱،۱،۱ اول: امنیت شناسی فضای مجازی

۴،۱،۱،۱،۱ مراتب امنیت فضای مجازی و امنیت در فضای مجازی از منظر فقهی

۴،۱،۱،۱،۲ موضوع امنیت فضای مجازی و امنیت «در فضای مجازی» (امنیت چه چیزی) از منظر فقهی

۴،۱،۱،۱،۳ مرجع امنیت فضای مجازی و امنیت «در فضای مجازی» (امنیت چه کسی) از منظر فقهی

۴،۱،۱،۱،۴ انواع تهدید فضای مجازی و تهدید «در فضای مجازی» از منظر فقهی

۴،۱،۱،۱،۵ ابعاد امنیت فضای مجازی و امنیت «در فضای مجازی» از منظر فقهی

۴،۱،۱،۱،۶ کارگزاران امنیت فضای مجازی و امنیت «در فضای مجازی» از منظر فقهی و حدود شرعی تصمیم‌گیری آنان

۴،۱،۱،۲ دوم: تراحمات امنیت در فقه فضای مجازی

- ۴،۱،۱،۲،۱ تزامم امنیت فضای مجازی، امنیت در فضای مجازی و امنیت جهان واقعی در مواجهه با فضای مجازی
- ۴،۱،۱،۲،۲ تزامم امنیت با آزادی‌های اولیه از منظر فقهی
- ۴،۱،۱،۲،۳ تزامم امنیت مصالح عالی‌ه‌ی شرعیه با هم در نسبت با فضای مجازی
- ۴،۱،۲ مبحث دوم: حریم خصوصی و عمومی در فضای مجازی
- ۴،۱،۲،۱ اول: ماهیت شناسی حریم خصوصی در فضای مجازی
- ۴،۱،۲،۱،۱ چیستی فضای عمومی در فضای مجازی
- ۴،۱،۲،۱،۲ چیستی فضای مشاع در فضای مجازی
- ۴،۱،۲،۱،۳ نسبت سنجی حریم خصوص، عمومی و مشاع در فضای مجازی
- ۴،۱،۲،۲ دوم: تجسس در حریم خصوصی در فضای مجازی
- ۴،۱،۲،۲،۱ جستجو در مسائل خصوصی افشاء شده در فضای مجازی
- ۴،۱،۲،۲،۲ تعارض حریم خصوصی با حریم عمومی در فضای مجازی

۴،۲ فصل دوم: مسایل فقهی تبلیغات (تجاری و غیر تجاری)

- ۴،۲،۱ مبحث اول: حکم تبلیغات
- ۴،۲،۱،۱ حکم تبلیغات بر مبنای مزاحمت بر کاربر
- ۴،۲،۱،۲ حکم تبلیغات بر مبنای محتوای تبلیغات
- ۴،۲،۱،۳ حکم بازنشر مطالب یک بنگاه سخن‌پراکنی، فرد یا افراد مجازی
- ۴،۲،۱،۴ حکم بازاریابی شبکه‌ای (بالحاظ تفاوت بازاریابی در شبکه وب)

۴,۳ فصل سوم: مسایل فقهی سیاست و فضای مجازی

۴,۳,۱ مبحث اول: صور فعالیت سیاسی در فضای مجازی از منظر فقهی

۴,۳,۲ مبحث دوم: جریان سازی سیاسی در فضای مجازی از منظر فقهی

۴,۳,۳ مبحث سوم: فعالیت نخبگان سیاسی در فضای مجازی و مسایل فقهی مترتب بر آن

۴,۳,۴ مبحث چهارم: نظام روابط بین الملل و فضای مجازی

۴,۳,۴,۱ فقه و مرزهای سیاسی در فضای مجازی

۴,۳,۴,۲ تغییرات ناشی از پیدایش فضای مجازی در مسئله‌ی تابعیت

۴,۳,۵ مبحث پنجم: حملات نظامی

۴,۳,۵,۱ حملات نظامی در فضای مجازی

۴,۳,۵,۲ پاسخ به حملات مجازی در فضای مجازی

۴,۳,۵,۳ پاسخ به حملات مجازی در فضای واقعی

۴,۳,۵,۴ پاسخ به حملات واقعی در فضای مجازی

۴,۳,۵,۵ مانورهای نظامی در واقعیت مجازی (و واقعیت افزوده)

۴,۳,۵,۶ سلاح‌های کشتار جمعی در فضای مجازی و حرمت آن‌ها

۴,۳,۵,۷ حملات کشتار جمعی در فضای مجازی

۴,۳,۵,۸ غنیمت در فضای مجازی و درگیری‌ها با جبهه کفر و نفاق

۴,۳,۵,۹ مالکیت غنیمت مجازی

۴,۴ فصل چهارم: مسایل فقهی فرهنگ و فضای مجازی

- ۴,۴,۱ مبحث اول: مسایل فقهی فرهنگی شبکه‌های اجتماعی
- ۴,۴,۲ مبحث دوم: مسایل فقهی فرهنگی فیلم و انیمیشن در فضای مجازی
- ۴,۴,۳ مبحث سوم: مسایل فقهی فرهنگی پایگاه‌های علمی در فضای مجازی
- ۴,۴,۴ مبحث چهارم: مسایل فقهی فرهنگی پایگاه‌های آموزشی در فضای مجازی
- ۴,۴,۵ مبحث پنجم: مسایل فقهی فرهنگی پایگاه‌های هنری در فضای مجازی
- ۴,۴,۶ مبحث ششم: مسایل فقهی فرهنگی بازی و سرگرمی در فضای مجازی
- ۴,۴,۷ مبحث هفتم: رفتارهای اجتماعی جمعی در فضای مجازی
- ۴,۴,۷,۱ چالش از منظر فقهی
- ۴,۴,۷,۲ پویش از منظر فقهی
- ۴,۴,۷,۳ پایش از منظر فقهی
- ۴,۴,۷,۴ کمپین از منظر فقهی
- ۴,۴,۸ مبحث هشتم: بازی‌های مجازی
- ۴,۴,۸,۱ تعریف بازی مجازی از منظر فقهی و تفاوت آن با تعریف فنی از بازی مجازی
- ۴,۴,۸,۲ ارتکاب جرم در بازی مجازی
- ۴,۴,۸,۳ آموزش‌های نظامی در بازی مجازی

۴،۴،۸،۴ استفاده از کاربران بازی مجازی برای انجام اموری که آن‌ها اطلاع ندارند

۴،۴،۸،۵ بازی‌های حرام

۴،۴،۸،۶ محرّمات در مرحله‌ی طراحی بازی

۴،۴،۹ مبحث نهم: نمادهای دینی و ضد دینی در فضای مجازی

۴،۴،۹،۱ مناسک و شبه مناسک‌ها (زیارت در فضای مجازی «زیارت آنلاین و...»، قرآن مجازی به سر گذاشتن در شب احیاء، همخوانی در ادعیه مجازی، استخاره در فضای مجازی، طهارت در لمس قرآن مجازی، صدقات مجازی و ...

۴،۴،۹،۲ کاربران بانفوذ

۴،۴،۹،۳ تحلیل پدیده‌ی سلبریتی از منظر فقهی

۴،۴،۹،۴ تحلیل پدیده‌ی کاربران معتبر و نفوذ آن‌ها

۴،۴،۹،۵ تحلیل معیارهای اعتبار و شاخص‌های آن از منظر فقهی

۴،۴،۹،۶ میزان قابلیت اعتماد بودن تعیین مصداق موضوعات شرعی از طرق بنگاه‌های سخن‌پراکنی (مانند زمان اذان) و آثار فقهی اعتماد و عدم اعتماد به آن‌ها

۴،۵ فصل پنجم: مسایل فقهی خبررسانی در فضای مجازی

۴،۵،۱ مبحث اول: ترندینگ خبری از منظر فقهی

۴،۵،۲ مبحث دوم: شایعه در خبر

۴،۵،۳ مبحث سوم: خبرسازی

۴,۶ فصل ششم: فقه الاخلاق و فضای مجازی

- ۴,۶,۱ مبحث اول: تحلیل فقهی از راستگویی و دروغگویی یک هویت مجازی
- ۴,۶,۲ مبحث دوم: تحلیل فقهی از عدالت و فسق در هویت مجازی
- ۴,۶,۳ مبحث سوم: صور حرام‌های گفتاری در فضای مجازی (دروغ، تهمت، غیبت، افشاء سر و...)
- ۴,۶,۴ مبحث چهارم: اخلاق انسان مجازی و اخلاق در ارتباط با انسان مجازی
- ۴,۶,۵ مبحث پنجم: حرام‌های چندرسانه‌ای (غنا، تصویرها و فیلم‌های خلاف عفت، افشاء سر،...)

۴,۷ فصل هفتم: فقه جنسیت

- ۴,۷,۱ مبحث اول: صور روابط محرم و نامحرم در فضای مجازی و احکام آن‌ها
- ۴,۷,۲ مبحث دوم: تشبه به جنس مخالف در هویت غیرحقیقی
- ۴,۷,۳ مبحث سوم: صور ترویج فحشاء در فضای مجازی

۴,۸ فصل هشتم: مسایل فقهی فعالیت‌های فنی در فضای مجازی

۴,۸,۱ مبحث اول: محدوده‌ی شرعی ساخت انسان مجازی (حدود شرعی شبیه‌سازی انسان)

۴,۸,۲ مبحث دوم: مسایل فقهی مربوط به اشیاء مجازی (مالکیت، سرقت، تخریب و ...)

۴,۸,۳ مبحث سوم: شاخصه‌های حرمت و حلیت در واقعیت مجازی (و واقعیت افزوده)

۴,۸,۴ مبحث چهارم: مسایل فقهی سخت‌افزارهای مربوط به کاربر در فضای مجازی (به طور عمده: مالکیت، امنیت)

۴,۸,۵ مبحث پنجم: مسایل فقهی سخت‌افزارهای مربوط به سرویس دهنده (به طور عمده: مالکیت، امنیت)

۴,۸,۶ مبحث ششم: مسایل فقهی سخت‌افزارهای مربوط به کارهای خاص (مانند سخت‌افزارهای مربوط به بیت کوین)

۴,۸,۷ مبحث هفتم: اینترنت اشیاء و جایگاه آن در زندگی انسانی

۴,۸,۸ مبحث هشتم: امنیت در اینترنت اشیاء

۴,۸,۹ مبحث نهم: مسایل فقهی در طراحی و استفاده از apiها

۴,۸,۱۰ مبحث دهم: اشیاء ممنوعه در جهان مجازی از منظر فقهی

۴,۸,۱۱ مبحث یازدهم: شاخصه‌های حلیت یا حرمت ذخیره‌سازی داده

۴,۹ فصل نهم: مسایل فقهی اقتصاد و فضای مجازی

۴,۹,۱ مبحث اول: بازارهای مجازی (رسمی و غیر رسمی)

۴,۹,۱,۱ مسئولیت بازارگردانی از منظر فقهی

۴,۹,۱,۲ مسایل فقهی بازارهای بدون واسطه‌ی مجازی

۴,۹,۱,۳ حقوق شرعی و مالیات بر معاملات در فضای مجازی

۴,۹,۱,۴ امکان و صور انواع معاملات در فضای مجازی (جعاله، مضاربه، حراج، بیع و...) و مسایل مربوطه (از قبیل تعیین مبیع، خیار و...)

۴,۹,۱,۵ عقد قرارداد در فضای مجازی

۴,۹,۱,۶ مسایل فقهی مربوط به فروش خدمات

۴,۹,۱,۷ مسایل فقهی مربوط به واسطه‌گری در فضای مجازی (فروش سرویس، اسنپ، ریچون و...)

۴,۹,۱,۸ مسایل فقهی مربوط به کالای مجازی

۴,۹,۱,۹ درگاه‌های خرید و فروش مجازی

۴,۹,۲ مبحث دوم: مالکیت در فضای مجازی

۴,۹,۲,۱ مالکیت شبکه‌ی اجتماعی

۴,۹,۲,۲ مالکیت یک هویت مجازی حقیقی

۴,۹,۲,۳ مالکیت یک هویت مجازی غیرحقیقی

۴,۹,۲,۴ مالکیت محتوا در گروه‌ها، شبکه‌ها یا رسانه‌های شبکه‌های مجازی

۴,۹,۲,۵ مالکیت گروه‌های مجازی

- ۴,۹,۲,۶ مالکیت بنگاه سخن پراکنی
- ۴,۹,۲,۷ مالکیت رسانه‌ی مجازی
- ۴,۹,۲,۸ مالکیت چالش، پویش، پایش، کمپین
- ۴,۹,۲,۹ مالکیت در فضای تاریک وب
- ۴,۹,۲,۱۰ مالکیت دامنه (آدرس)
- ۴,۹,۲,۱۱ مالکیت وبلاگ، ایمیل و مانند آن (مالکیت سرویس‌های مجانی یا پولی از سایت اصلی)
- ۴,۹,۲,۱۲ مالکیت فضا و هاستینگ
- ۴,۹,۲,۱۳ قاعده‌ی ید در فضای مجازی و اشیاء مجازی
- ۴,۹,۳ مبحث سوم: رمزارزها
- ۴,۹,۳,۱ احکام معامله یک رمزارز
- ۴,۹,۳,۲ احکام فعالیت در حوزه پشتیبانی سخت‌افزاری رمزارز
- ۴,۹,۳,۳ ساختار رمزارز مبتنی بر نظام اقتصاد اسلامی
- ۴,۹,۴ مبحث چهارم: معاملات ارزی در فضای مجازی
- ۴,۹,۴,۱ بازار فارکس و تحلیل فقهی این فضا
- ۴,۹,۴,۲ بازار باینری آپشن و تحلیل فقهی آن
- ۴,۹,۴,۳ بازار مبادلات ارزی (exchange) در فضای مجازی
- ۴,۹,۴,۴ بازار معاملات ارز مبتنی بر شاخصه‌های اقتصاد اسلامی

۴،۱۰ فصل دهم: حقوق و قضا در فضای مجازی

- ۴،۱۰،۱ مبحث اول: جرم و مجرم در فضای مجازی
- ۴،۱۰،۱،۱ معیار جرم‌انگاری در فضای مجازی
- ۴،۱۰،۱،۲ مکان، معنا و شیوه‌ی تعمیم جرائم فضای حقیقی به فضای مجازی
- ۴،۱۰،۱،۳ جرایم ویژه‌ی فضای مجازی
- ۴،۱۰،۱،۴ معنا و امکان تنبیه و مجازات در فضای مجازی
- ۴،۱۰،۱،۵ اعتراف به جرائم و گناهان مستحق حد و تعزیر در فضای مجازی
- ۴،۱۰،۲ مبحث دوم: کافی نت و جرائم کافی نت
- ۴،۱۰،۳ مبحث سوم: شهادت در فضای مجازی
- ۴،۱۰،۴ مبحث چهارم: امضا در فضای مجازی (مانند امضای یک قرارداد یا بیانیه)
- ۴،۱۰،۵ مبحث پنجم: قسم خوردن در فضای مجازی و اقسام قسم «قسم کلیکی و...»
- ۴،۱۰،۶ مبحث ششم: حکم قضایی از طریق فضای مجازی
- ۴،۱۰،۷ مبحث هفتم: قمار اینترنتی
- ۴،۱۰،۸ مبحث هشتم: هویت‌سازی هکرها
- ۴،۱۰،۹ مبحث نهم: بزهکاری جنسی
- ۴،۱۰،۹،۱ خود اظهاری جنسی
- ۴،۱۰،۹،۲ سوء استفاده جنسی از کودکان

- ۴،۱۰،۹،۳ وب سایت، کانال، شبکه یا صفحه جنسی
- ۴،۱۰،۱۰ مب‌حث دهم: سرقت دیجیتالی
- ۴،۱۰،۱۰،۱ خودکنترلی ضعیف
- ۴،۱۰،۱۰،۲ سرقت حقوق معنوی آثار تولیدی
- ۴،۱۰،۱۰،۳ کپی و رایت
- ۴،۱۰،۱۰،۴ به اشتراک گذاری فایل‌های اینترنتی
- ۴،۱۰،۱۱ مب‌حث یازدهم: بزه دیدگان در فضای مجازی
- ۴،۱۰،۱۱،۱ بزه دیدگان نوجوان و کودک
- ۴،۱۰،۱۱،۲ بانوان بزه دیده
- ۴،۱۰،۱۱،۳ بزه دیدگان بدافزاری
- ۴،۱۰،۱۲ مب‌حث دوازدهم: مسایل فقهی فیلترینگ
- ۴،۱۰،۱۲،۱ تحلیل فقهی مفهوم فیلترینگ
- ۴،۱۰،۱۲،۲ مبانی فقهی فیلترینگ
- ۴،۱۰،۱۲،۳ فیلترینگ ناشی از ویژگی‌های مخاطب (مانند فیلترینگ برای کودکان یا تحریم یک کشور)
- ۴،۱۰،۱۲،۴ فیلترینگ ناشی از ویژگی‌های محتوا (مانند محتوای غیراخلاقی یا ضدامنیتی)
- ۴،۱۰،۱۲،۵ روش‌های فیلترینگ از منظر فقهی